

KÖZSÉG, KÖZÖSSÉG, NÉP – TEREPTŐL A TUDOMÁNYIG
/Angolok és szegediek a Bakonyban/

[DOI 10.35402/kek.2020.2.11](https://doi.org/10.35402/kek.2020.2.11)

Egyszer úgy esett, hogy a szegedi bölcsek, pszichológusok és szociológusok lángra kaptak, hogy tanáraikkal karöltve a településkutató kurzus tervezésekor kiválasszák Dudart, mint a háromnegyed évszázaddal korábban már egyszer meglelt terepet, ahol „a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tagjai bejárták a környező falvak tanyavilágának dűlőit, majd ellátogattak egy bakonyi kistépre, és fiatal kutatóként ugyanúgy a magyar vidék társadalmának kutatását tűzték ki célul, mint mi...” – írja a közös gyökerek keresését és a régmúlt megidézésének teszt-lehetőségét ismertető Rácz Attila a 2012 februárjában a Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszék elméleti képzés melletti gyakorlati, „kiszállásos terepmunkára” fókuszáló munkájáról. „A felkészülés során Lencsés Gyula kollégánk felvette a kapcsolatot a Gulyás testvérekkel is, akik a 80-as évek végén Dudaron készítették *Málenkij robot* c. nevezetessé vált dokumentumfilmjüket. A kapcsolatfelvétel eredményeként Gulyás Gyula csatlakozott a kutatócsoportunkhoz és dudari tartózkodásunk alatt végig forgatott. Az általa készített filmdokumentáció megtalálható kötetünk DVD-mellékletén. A 75 évvel korábbi anyagok gyűjtése és tanulmányozása során más érdekes dolog is történt. Kiderült például, hogy Tomori Violának, az 1937-es dudari falukutatás fő szervezőjének az unokája egy korábban nálunk végzett szociológus hallgatónk közeli családtagja. Így Tomori Viola lányával és unokájával is felvehettük a kapcsolatot, akik sok hasznos információval segítettek felkészülésünket...” – hangzik a pontosító közelítés a Lencsés Gyula – Felek Gábor szerkesztette *Szegedi társadalomkutatók Dudaron 1937–2012.* kötetben (291-293. old.).¹ S jóllehet, érdemes lenne e könyv mint kutatási tapasztalat, mint a kvantitatív és kvalitatív kutatási módszerekre egyaránt építő településkutató munka rész kérdéseiben elbóklászni, de céлом most e hangolással csupán annyi, kiemelhessem Lencsés Gyula ebbéli munkáját, s a majdan ebből „leszármazó” hatalmas monográfiát vegyem kézbe. Lencsés ugyanis nemcsak része és részese ama „hozott örökségnek”, mely a szegedi

tájban határozottan támaszkodni képes a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának hagyatékára, de ennek lehetséges mai „olvasatait” nyomatékkal látja el és maga is ezt viszi-építi tovább, kortárs kifejezéssel „örökségesíti”. Más örökségekkel együtt, mint azt e kötetben Gulyás Gyula később földézi: Lencsés nemcsak utalva a Bartók Béla által összeállított Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteményébe került dudari dallamokra, hanem el is zongorázza azokat (297. old.), még involválódottabban és a kutatási előzményekre is ráhangolódottabban talál rá (egyik) kutatási témájára. E tanulmánykötetben, melyben hallgatók és oktatók írásai találhatók, Lencsés a maga tárgykörét is erről formálta: *A terepmunkától a művészi alkotásig – Veress Sándor és Dudar* címen (24-39. old.). Dolgozata valójában népzene-történeti korpé és portré is egyúttal, mely „Veress Sándorról, a jelentőségéhez képest kevésbé ismert kiváló zeneszerzőről és zenetudósról szól, aki 1937-ben részt vett a dudari falukutatásban. Sok mindent vizsgáltak ebben a faluban 1937-ben, de ennek elég kevés írásos eredménye maradt fenn, legalábbis ami a táborozás magyar résztvevőit illeti. Ez alól az egyetlen igazi kivétel éppen az, amit Veress Sándornak sikerült megörökítenie...” (24. old.).

A kiemelés nem véletlen – „legalábbis ami a táborozás magyar résztvevőit illeti”. A tábor ugyanis a mai 28 fős csapatával részint próbálta „bemutatni az 1937 és 2012 között Dudaron végbement társadalmi változásokat, másrészt kísérletet tettünk arra, hogyan lehet a falusi társadalom lélektanát újra egy a terepen végzett kutatás alapján megrajzolni” (Rácz, 293. old.). Messze van tehát az esetlegességtől, hogy Lencsés Gyula éppen azt az összehasonlítási és párhuzamkeresési lehetőséget ne találta volna csábítósnak, ami a történeti időben és magában a faluban is tetten érhető volt. „1937 szeptemberében a londoni Institute of Sociology tagjaival, illetve az általuk toborzott résztvevőkkel tíz napon át nemzetközi falukutatás zajlott a Veszprém megyei Dudaron, amelyet magyar részről a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma szervezett. Ennek a kutatásnak a dokumentációja 2013-ig ismeretlen volt, akkor sikerült felfedeznem, hogy iratanyaga majdnem

1 Lencsés Gyula – Felek Gábor szerk. 2013 *Múlt és jelen. Szegedi társadalomkutatók Dudaron 1937–2012.* Szeged, Belvedere Meridionale.

hiánytalanul megvan egy angliai levéltárban. Dolgozatomban ezt feldolgozva kísérletem meg a dudari falukutatás hazai és nemzetközi kontextusba helyezését: történetének és módszertanának leírását, valamint dokumentumainak és kutatási eredményeinek rendszerezett bemutatását” – írja a 2018-ban e témakörből megírt és megvédett doktori disszertációjában. E komparatív megoldás nemcsak a primer társadalomtörténeti adalékok tükröztetése révén lett izgalmassá, de a múlt fogalmának (át)alakulását nézve is: a falu lakói is az emlékezet valamely pontján élnek, a kutatás is megmaradt anyagra épülhet a dokumentumok terében, továbbá a kutatók maguk is formálódnak a kutatás során, saját emlékezetük is alakul és módosul, így az „objektív”, néprajzi, történeti, gazdálkodási, vallási, építkezési, kapcsolati és más viszonyrendszerek is egyre inkább témakörre és keresési aspektusok részévé válnak – s e folyamatban (miképpen azt jelen számunkban Kapitány Ágnes és Gábor témaköre is jelzi, valamint Nagy Terézia írása is nyomon követi), folytonosan részévé lesznek a „kutatók kutatásának” és a narratív történetmondás aktuális szempontrendszerének. Lencsés tehát, amikor megleli és egészében hazahozza az angolok kutatását, majd kiegészíti itthoni terepkutatással, mai élménykínálattal, Vajkai Aurél, Buday György, Bodor Antal, Csaplár Ferenc, Erdei Ferenc, és főképpen a nem kellőképpen ismeretes Tomori Viola (lényegében egész) életművével, továbbá a két világháború közötti falukutatás erdélyi, német, francia, osztrák és főképp brit ágazataival, akkor eredendően is doktori igényességű, korszakos munkát alkot meg. S ennek – ha nem is koronája, de a közérdeklődés számára megjelenített letisztult – változata lett a 2019-ben megjelent *Angolok a Bakonyban* kötet.²

A két világháború közötti szociográfia történetében valószínűleg sokkal kevesebb a jól ismert „fehér folt”, mint a mélységében is feldolgozott falukutató anyag. Ezekből ha maradt is néhány, az ma már jobbra újrapublikált (ilyen Dudar esete is, az egykori kutatás anyaga részben újra megjelent az Országos Közművelődési Központ kiadásában 1986-ban),³ vagy a hazai szociológiai történet, néprajzhistória, helytörténetírás vagy igazgatástörténeti forráskiadások között nem egy szerepel relatív teljességgel (ilyen a Kemse-kötet, a kopácsi kutatás a Baranyai-háromszögben, vagy az erdélyi

falukutatók több anyaga is) – viszont igen kevésnek került külföldre a forrásanyaga, s végképp ritkaság, hogy onnan épp a kutató felfedezése révén haza is kerül. „Az 1937-ben angol-német-magyar együttműködéssel folyt dudari falukutatásról is tudunk. Csak azt nem tudtuk, hogy mi történt ezzel az adatfelvétellel a külföldi partnerek térfelén. Végül is lett-e – s ha lett, mi lett – az eredménye ott ennek a kutatásnak?” – tudósít a kötet ismertetőjében Saád József szociológus. Lencsés pedig ezt a kor- és tudománytörténeti dokumentumként egyaránt izgalmas anyagot szerkeszthette és dolgozhatta föl úgy, hogy abból nemcsak az 1937-ben a dudari kutatást meghatározó személyiség, Tomori Viola terepkutatási anyagait, az akkori munka történetét, módszertanát és kutatói tereptapasztalatok érvényességét elemezhetette ki, hanem belefoglalhatta összegzésébe az 1983-ban a Népművelési Intézet irányításával bölcsészegyetemi hallgatók részvételét, majd a dudari kutatás ötvenedik évfordulóján rendezett szegedi emléktáborozást is. Lelet, kutatástörténet, forrásfeltárás, visszatekintés és leletmentés, szociálpolitika és etnopszichológia, miliő-elmélet és tömeglélektan, falupolitika és térség szemlélet egyszerre – egy kutatói hiányszakma új perspektívái párhuzamosan nyílnak Lencsés művéből, s ez egyszerre kétféle rálátást vagy belátást serkent – engedtessek ezeket szövegszerűen idézni.

»Az így született munka egyben a Szegedi Fitalok Művészeti Kollégiuma társadalomkutató tevékenységének is a legfontosabb kollektív eredménye. Magyar részről, közvetlenül az esemény után Reitzer Béla vonta meg a mérleget: *„Az előadások jól sikerültek, nagy sikert jelentett a külföldiek előtt, a viták nagyon tanulságosak voltak. Ezeket az embereket egészen szociológiai gondok izgatják, és magasan tudják nézni a tényeket végső gondok és értékek szemszögében, anélkül hogy az ellátatlanság és züllés legkonkrétebb tényei elkerülnék a figyelmüket. Szóval volt valami európai levegője a dolognak, és nem voltak jelen azok a magyar izgalmak, melyeket jól ismerünk. Ehhez azonban elsősorban a dudariak is segítettek, mert az ártatlanok olyan naiv-patriarchális társadalmat élnek, amiről én eddig csak a könyvekben olvastam, azt hívéen, hogy az is csak munkahipotézis. Nemcsak hogy a gazdaságban hiányzik belőlük az individualizmusnak még a szikrája is (szigorú nyomásos rendszer, ennek folytán gyönyörű egységes és bontatlan tájkép, osztatlan gyümölcsösök és erdők, melyeket csak az Isten gondoz és ápol, de igazán szépen), hanem egyébként is a nagycsaládi kötelék keretében folyik az*

2 Gondolat Kiadó, Budapest, 684 oldal

3 Lengyel András – Simon János: *Dudar 1937*. Budapest, Országos Közművelődési Központ.

életük. Az udvarok kerítetlenek, egy udvaron három-négy család együtt jóságostul, közös munka seregei, kenderkötéstől kezdve a fonásig, paraszti formák az élet minden vonatkozásában, népdal és művészet stb., szóval, ahogy a kiskönyvben meg van írva. Emellett azonban egészen páratlan fesztelen és minden kisebb-rendűség nélkül való barátságosság és az első szóra való kitárulás. Ilyen körülmények mellett tényleg jól lehetett csak a 'szociológiai' vonatkozásokat keresni és találni. Az idegenek tényleg habzsolták is ezt a furcsa és másutt alig látott ízes falatot, de nagyon bölcsen meglátták azt is, hogy mi ez az egész mellett és miket, milyen kérdéseket rejteget ez a nyugalom. Dudaron együtt élnek még a hajdani parasztvilág összes formái klasszikus tisztaságban, de a malter már kiszikkadt, és csak egy külső szellő kell, hogy szétfújja az egészet"...« – szerepel az értekezés 180. oldalán.

A másik aspektust a filmrendező Gulyás Gyula jelzi híven: „Természetesen a filmnek, ami majd kikerekedik a dudari forgatások záróköveként, nem feladata a tudományos értekezés, s kiváltképp annak minősítése bármi módon; de az igen, hogy érzékeltesük a rázántságot, azt a fajta érdeklődést, amit itt a helybeliek is észrevesznek, lereagálnak és díjaznak, hogy ti. valakinek fontos lett az ő véleményük, valaki nemcsak kikérdezi őket, de visszatér, figyelmesen időt szán sorsának számvetésére, a *hogyan volt* mellett, a *hogyan tovább* kilátásaira és kilátástalanságára is. Ez bizony ritka madár – anélkül, hogy definiálnának, ragoznának és értékelnének, az 'adatszolgáltató'-ból emberarcú személyiség formálódik, széles skálán interpretálva a drámai és kiszámíthatatlan fordulatoktól, az ironikus felhangú visszatekintésen át a változásában történő történelmet" (Dudar-kutatás, 297. old.).

A két szövegrész egybecsengését talán nem kell hosszasan részletezzem, számomra a „leletmentésen” túli esély a fontos, hogy ugyanis akkor is, ott is, és most is meg itt is élő-érző emberekről, lenni és elmúlni, megmaradni és megváltozni is képes reflektív személyiségekről van szó. S talán a társadalomkutatásnak – ha szociofilm, ha néplélektani gyűjtés, ha tudománytörténet, ha doktori értekezés – ennél fontosabb és megtisztelőbb feladata ritkán adódhat. Lencsés Gyula könyve ezért fontos, ezért nővum, s ezért kell figyelmünket megkülönböztető érzékenységgel műve felé fordítanunk.